

ΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἄμα τῇ ἀνακτῆσει τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἢ Γενικῇ διοίκησιν Ἰωαννίνων ἐμερίμνησε περὶ ἐνάρξεως τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐξερευνησεως τῆς χώρας, ἣτις μεγάλως δύναται νὰ συνταλέσῃ οὐ μόνον εἰς τὴν εὑρεσιν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τοπογραφικὸν καθορισμὸν πολλῶν σημείων τέως ἀγνοουμένων. Καὶ δὲν ἦτο μὲν παντελῶς ἀγνωστος ἡ Ἡπειρος ὑπὸ ἔποψιν ἀρχαιολογικῆν, οὐκ ὀλίγα δ' εἶχον μελετηθῆ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Riquetville, τοῦ Leake, τοῦ Bursian, τοῦ Philippson, τοῦ Nilsson (Studien zur Geschichte des alten Epeiros) καὶ τινῶν τῶν ἡμετέρων. Ἐπιφανῆ δ' ἐν ταῖς τοιαύταις ἐρευναῖς κατέχουσι θέσιν, ὡς γνωστὸν, αἱ ἐν Δωδώνῃ ἐρευναὶ τοῦ κ. Καραπάνου, φιλοτιμηθέντος νὰ δωρήσῃ τὰ κατ' αὐτὰς γεγόμενα εὐρήματα εἰς τὸ ἔθνος. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ὀλίγα τῶν πρότερον μελετηθέντων ἐξέλιπον καταστραφέντα, τοῦτο δ' ἀπ' ἐναντίας οἱ ξένοι περιηγηταὶ τῶν προτέρων χρόνων δὲν εἶδον ἢ δὲν περιέγραψαν πάντα τὰ διασωθέντα, τῶν δ' ἡμετέρων οἱ πλείστοι δὲν εἶχον πάντοτε τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν ἐπιβολὴν αὐτῶν ἀρχαιολογικὰς γνώσεις. Τὸ δὲ κυριώτατον, ἔνεκα τῶν ὑφισταμένων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας παντοίων δυσκολιῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας δὲν εἶχον γείνει συστηματικαὶ ἀνασκαφαί. Αὐταὶ αἱ ἐν Δωδώνῃ δὲν δύνανται, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ θεωρηθῶσι περατωθεῖσαι, ἢ δὲ Νικόπολις, ἣς τὰ εῤεῖπια, ἐπὶ μεγάλην δισπαρμένῃ ἔκτασιν, πολλαχοῦ σώζονται εἰς ἱκανὸν ὕψος, δὲν εἶχεν ἀνασκαφῆ. Ἀναμένει δ' ἀκόμη τὸν ἐρευνητὴν ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς Ἡπείρου, ἢ Πασσαρῶν, ἣς δὲν δύναται ἀσφαλῶς καὶ μετ' ἀκριβείας νὰ ὀρισθῆ ἡ θέσις.

Πολλαπλῇ λοιπὸν ἐπεβάλλετο ἐργασία ἐν Ἠπείρῳ ἀρχαιο-
 λογικῇ τε πρὸς περιγραφὴν καὶ διάσωσιν τῶν ἀρχαίων καὶ με-
 σαιωνικῶν μνημείων καὶ ἀνεύρεσιν τῶν κεκρυμμένων ἐν τοῖς
 ἐρειπιῶσι καὶ παλαιογραφικῇ ἐν ταῖς μοναῖς, καίπερ πολλαχῶς
 συληθέντων τῶν ἐν αὐταῖς χειρογράφων ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς
 τουρκοκρατίας. Καὶ τοῦ μὲν ἐρευνητικοῦ καὶ ἀνασκαφικοῦ ἔρ-
 γου ἐγένεον ἤδη ἐπ' αἰαίοις ἀρχὴ κατὰ τὰ λεχθηζόμενα κατω-
 τέρω. ὑπολείπεται δὲ πλὴν τῆς περαιτέρας διεξαγωγῆς καὶ
 συμπληρώσεως αὐτοῦ ἢ ἱδρυσις ἠπειρωτικοῦ ἀρχαιολογικοῦ
 μουσείου πρὸς περισυλλογὴν τῶν εὑρεθεισῶν ἤδη καὶ εὑρεθησο-
 μένων ἐν τῷ μέλλοντι ἀρχαιοτήτων καὶ ἢ ἐν ἀσφαλεῖ συνάθροι-
 σις τῶν χειρογράφων. Τὸ ζήτημα μουσείου ἀρχαιοτήτων ὑπεκί-
 νησεν ἤδη ἐν Ἰωαννίνοις ὁ κ. Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεὺς διὰ δια-
 λέξεως, ἀγαγούσης εἰς τὴν ἱδρυσιν τοῦ Ἐθνικοῦ ἠπειρωτικοῦ
 Συλλόγου. Ἐναπόκειται δ' εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν
 καὶ τὴν Κυβέρνησιν νὰ κανονίσωσι τὰ περαιτέρω μετὰ τὴν ὀρι-
 στικὴν διαρρύθμισιν τῶν πραγμάτων. Εὐχῆς δ' ἔργον εἶνε, ὅπως
 καὶ περὶ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων κινητῶν ἔργων τέχνης
 ληφθῆ φροντίς ἀπὸ τοῦδε μὲν ὑπὸ τῆς Γενικῆς διοικήσεως, ἀρ-
 γότερον δὲ ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων κατὰ τὰ ἤδη ἐγκαίρως ὑποδει-
 χθέντα ὑπὸ τοῦ ζωγράφου κ. Ν. Ὀθωναίου, βεβαιώσαντος ἐξ αὐ-
 τοψίας, ὅτι πλείστα τοιαῦτα κειμήλια περισώζονται ἐν Ἠπείρῳ
 καὶ δύνανται διὰ μικρᾶς δαπάνης νὰ περισυλλεχθῶσιν ἐν Ἰωαν-
 νίνοις καὶ ἀποτελέσωσιν ἄξιον λόγου μουσεῖον, ἂν ἐγκαίρως λη-
 φθῆ περὶ τούτου φροντίς.

Ἐν τούτοις δὲ ἤδη κατὰ τὰνωτέρω λεχθέντα ἤρχισε μερίμνη
 τῆς Γενικῆς διοικήσεως ἢ ἀρχαιολογικῆ ἔρευνα πρὶν ἢ ἀργό-
 τερον ἐπιληφθῆ κατὰ νόμον αὐτῆς ἢ Ἀρχαιολογικῆ ἐταιρείας
 καὶ τὸ Ἀρχαιολογικὸν συμβούλιον, ὅπερ ἀπὸ τοῦδε παρεχώρησε
 τὸ δικαίωμα τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Δωδώνῃ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν
 τοῦ κ. Καραπάνου εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Γερμανικὸν Ἰνστιτούτον.
 Οἱ δὲ τόποι, οἵτινες ἔτυχον ἤδη προκαταρκτικῆς ἐξετάσεως,

εἶνε ἢ Νικόπολις, ὅπου κατήρξατο ἤδη ἀνασκαφῶν ὁ κ. Φιλαδελφεὺς, καὶ τὰ ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Ἠπείρῳ ἐρείπια καὶ λείψανα τοῦ Ὀγγήσου, τὰ ἐν Χιμάρᾳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὴν χώροις, τὰ ἐν Φοινίκῃ, τὰ τοῦ Τεπελενίου, τὰ τῶν χωρίων Λαμπόβου καὶ Σαρακίνιστας, τὰ τῆς Γέρμας, τῆς ἠπειρωτικῆς Ἀδριανουπόλεως, τὰ τῶν βυζαντιακῶν ἐκκλησιῶν Μεσοποτάμου καὶ Ἐπισκοπῆς καὶ τὰ τῶν μονῶν Ῥαβένιας καὶ Κοκαμέας, ὅπου καὶ περισπούδαστον χειρόγραφον εὐαγγέλιον ἐπὶ περγαμηνῆς.

Καὶ περὶ μὲν τῆς Νικοπόλεως δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ γραφόμενα δι' ὀλίγων κατωτέρω ἐν σ. 365. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὰς διαφορὰς ἀπὸ 25 Ἰουνίου μέχρι 7 Αὐγούστου ἐκθέσεις τοῦ ἐπιστράτου διδάκτορος τῆς φιλολογίας καὶ πρότερον ἐπιμελητοῦ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Εὐαγγελίδου, νῦν δ' ἀπεσπασμένου ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα ἐν Ἰωαννίνοις, ὅστις δι' ἐπιτοπίου ἐρεύνης ἐξήτασεν ἤδη τὰ μνημεῖα καὶ τοὺς ἐρειπιῶνας, περὶ ὧν ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω. Ἔνεκα δὲ τῆς ἐπικαίρου σημασίας τῶν ἐκθέσεων τούτων, αἵτινες δὲν περιῆλθον μέχρι τοῦδε εἰς τὴν δημοσιότητα, ὑπολαμβάνομεν ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίσωμεν τὰ κατ' αὐτὰς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Νέου Ἑλληνομνημόνωνος τῇ προθύμῳ ἀδείᾳ τοῦ συντάξαντος καὶ τῆς Γενικῆς διοικήσεως Ἰωαννίνων, ἐκφράζοντες ἐπὶ τούτῳ τὰς ἡμετέρας εὐχαριστίας.

Καὶ πρῶτον μὲν παραθέτομεν τὴν ἀπὸ 7 Αὐγούστου γενικὴν ἐκθεσιν τοῦ κ. Εὐαγγελίδου τὴν συνοφίζουσαν διὰ βραχέων ἅπαντα τὰ μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ὑπ' αὐτοῦ ἐξητασμένα ἀρχαῖα καὶ βυζαντιακὰ μνημεῖα καὶ ἐφιστῶσαν τὴν προσοχὴν τῆς Γενικῆς διοικήσεως ἐπὶ τῶν κυριωτέρων σημείων.

Καθ' ἡμετέραν ἐντολὴν περιελθὼν τὴν ΒΔ Ἠπειρον καὶ ἐξετάσας αὐτὴν ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα περιληπτικῶς καὶ γενικώτερον τὰ πορίσματα τῆς ἐμῆς ἐξετάσεως.

Ὅσον σκοτεινὴ καὶ ἀν εἶνε ἡ ἱστορία τῆς Ἠπείρου, πανταχοῦ ἔμω:

πῶζονται τὰ λείψανα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν κατοίκων αὐτῆς, μαρτυροῦντα ὅτι ἀπὸ τοῦ Δ' τοῦλάχιστον αἰῶνος εἶχον εἰσέλθει καὶ οὗτοι εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἀνάγκη, νὰ παρηθμύσω καὶ πάλιν τὰ εἰρήπια τῶν ἀκροπόλεων καὶ τὰ ἴγνη, τῶν συνοικισμῶν, ἅτινα πάντα ἐνδεικνύουσι τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων. Περιορίζομαι μόνον νὰ εἶπω, ὅτι πλεῖστα κορυφαὶ λόφων παρὰ τὰς κοιλάδας ἐπιτετέρονται εἰς ἐπὶ τοῦ πολυγωνικοῦ περιβόλου τῶν ἑλληνικῶν τειχῶν καὶ πολλὰ ὀροπέδια καὶ κλιτύες ἀνομολογοῦσι διὰ τῶν ἐγκατεσπαρμένων τάφων κυρίως τὸ ἐν παντὶ ὁμότροπον τοῖς λοιποῖς Ἑλλήσι τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ τὴν μικρότητα καὶ πενιχρότητα τῶν συνοικισμῶν. Ἡ ἔρευνα δ' αὐτῶν ὑπῆρξε καὶ τὸ κύριον μέλημα τῆς περιουσίας.

Αὕτη ἀπὸ τῆς ἐν Τεπελενίῳ εὑρέσεως τῆς γνωστῆς ἐπιγραφῆς ὀρμηθεῖσα ἐπεξετάθη, καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν ΒΔ Ἡπείρον λίαν καρποφόρος ἀποδόσασ εἰς ἀναγνώρισιν ἰδίᾳ τοῦ ἐδάφους. Καὶ δὴ ἐν Χιμάρα πλὴν τοῦ πολυγωνικοῦ καὶ ἀξιολόγου τείχους εὑρομεν τάφους ἑλληνικοὺς ὧν εἰς ἀνασκαφαῖς παρέσχε παρίσματα σημερινικά.

Παρτηρήθησαν ἐπὶ ἀπροσίτων κορυφῶν ἀκροπόλεις ὡς αἱ παρὰ τὸ Μπόρσι, Γατζάτας καὶ ἄλλαι, ἐπεσκοπήθη τὸ πεδῖον τῆς Φοινίκης, ἦτις καὶ διὰ τῆς προχειροτέρας ἐρεύνης παρέσχεν ἡμῖν πέντε ἐπιγραφὰς ἐπιτυμβίους, καὶ ἐξητάσθησαν τὰ ἐκτεταμένα εἰρήπια τῆς ἐναντι τοῦ Ἀργυροκάστρου Γέρμας, ἐξ ἧς τέσσαρας ἐπιγραφὰς, ὧν μίαν τιμητικὴν, ἐπορίσθημεν. Ἡ δ' εὔρεσις τῆς ἐνεπιγράφου στήλης τοῦ Τεπελενίου καὶ μόνως σπουδαιοτάτην θὰ παράσχῃ συμβολὴν εἰς τὴν τοπογραφίαν καὶ ἐθνολογίαν τῆς Ἡπείρου, ὡς ἐν τῇ περὶ αὐτῆς ἐκθέσει ἔλεγον.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον σημερινὰ εἶνε καὶ τὰ ἐκ τῆς τῶν βυζαντικῶν ναῶν ἐρεύνης παρίσματα, ἅτινα διδάσκουσιν ἡμᾶς πόσον καὶ ἐν Ἡπείρῳ ἤχησεν ἡ βυζαντικὴ τέχνη, δημιουργήσασα ναοὺς ὡς τοὺς ἐν Μεσοποτάμῳ, ἐν Λαμπόδῳ, Ἐπισκοπῇ καὶ Ζερβάτι, ὧν σπουδαιοτάτη ἔσται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Δὲν πρέπει νὰ παρῶμεν ἐνταῦθα καὶ τὴν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀρχόμενον οἰκοδομικὴν εἰς ἐκκλησίας ὀρμὴν τῶν τότε Ἑλλήνων ἐν Ἡπείρῳ, μέλλουσαν ἴσως νὰ διαφωτίσῃ ἱστορικὴν τινα περίοδον τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐὰν μελετηθῇ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου.

Οὕτω γνωρίζοντες τὰ σωζόμενα εἰρήπια καὶ κρίνοντες περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν δυνάμεθα νῦν εὐκολώτερον νὰ κατευθύνωμεν τὴν

ἡμετέραν ἔρευναν, ὅπως καὶ μᾶλλον καρποφόρος καὶ προσήκουσα καὶ καιριωτέρα ἀποδοῖ. Ἀναφέρων δὲ περὶ τῶν ἀπαραιτήτων νῦν ἐνεργειῶν, ὀφείλω ἐν πρώτοις ὡς ἀνεγκαισιότατην νὰ ὑποδείξω τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Φουκίτης, ἣτις βεβαίως πλούσιον θὰ παράσχη ἀρχαιολογικὸν ἀμυγνόν, διότι ἀναφέρεται πρωτεύουσα ἡπειρωτικῆς δημοκρατίας ἐκ τῶν εὐδαιμονεσταίων ἐν Ἠπειρῷ πόλεων καὶ μὴ καταστραφεισῶν ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου· ὄργανον δὲ σημεῖον τῆς εὐδαιμονίας ταύτης εἶνε καὶ ἡ κατὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ λόφου ἀνεύρεσις ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν χωρικῶν διαφόρων εὐρημάτων καλλιτεχνικῶν καὶ ἄλλων. Ἐπειτα ὡσαύτως ἀνασκαφῆς ἀξία εἶνε καὶ τὰ παρὰ τὴν Σαρακίνισταν ἐρείπια τῆς κλυομένης Γέρμας, ἐνθα καὶ ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν, ὡς ἐν κειρῷ ἔγραψα, καὶ λαλοῦντα μνημόρια εὐτυχοῦς ἐκδόσεως τῶν ἀνασκαφῶν εἶνε τὰ σωζόμενα ἐτι ἐδάφῃ τῆς κατασκευῆς καὶ τὰ ἄλλα τεῖχη.

Μικρὰ δὲ σκαφικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ ἐν τῇ παρὰ τὸ Τεπελένιον ἀκροπόλει Δούκι, ὁπόθεν ἴσως προέρχεται ἡ γνωστὴ ἐνεπίγραφος εἰς Ποσειδῶνα στήλη, φανερόν δὲ ὅπως σπουδαία θὰ εἶνε ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ. Ἐν ἐπιμέτρῳ φρονῶ, ὅτι καὶ ἐν Χιμάρας ἀνάγκη εἶνε νὰ ἀνασκαφῶσιν οἱ ὀρώμενοι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἑλληνικοὶ τάφοι, διότι οὕτω τοῦτο μὲν θὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς ἴσως καὶ πολύτιμα κτερίσματα, ὡς λέγεται ὅτι εὐρέθησαν ἄλλοτε, τοῦτο δὲ καὶ θὰ ἀσφαλισθῶσιν ἀπὸ πάσης λαθραίας συλλήσεως.

Ταῦτα νομίζω ὅτι εἶνε τὰ μᾶλλον ἀπαραίτητα καὶ ἄμεσα ἔργα πρὸς μελέτην καὶ ἀκρίβωσιν τῶν κατὰ τὴν περιφέρειαν ταύτην ἀρχαιοτήτων, παρακαλῶ δὲ τὴν Σεβαστὴν Γενικὴν Διοίκησιν, ὅπως φροντίσῃ, ἵνα διὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας ἐπιτευχθῇ ἡ ταχίστη αὐτῶν ἐκτέλεσις, διότι τὰ πλεῖστα τῶν σημείων τούτων κείνται ἐπὶ ἀμφισβητούμενου ἐδάφους, τὰ δ' ἐν αὐτοῖς ὑπάρχοντα ἀρχαιολογικὰ κειμήλια ἀποκαλυπτόμενα οὐ μόνον πρέπει νῦν ἀμέσως νὰ γνωσθῶσιν, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύουσι νὰ πολεσθῶσι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας πατρίδος.

Λεπτομερέστερον δ' ἐκτίθενται τὰ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐνταῦθα ἐκτιθέμενα πορίσματα ἐν ταῖς προτέραις εἰδικαῖς ἐκθέσεσι τοῦ κ. Εὐαγγελίδου, ὧν πρώτην παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ Χιμάρας, ἔχουσαν ὡδε·

Ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας διὰ τὸ δούδατον καὶ δυσπρόσιτον περιουδέστας

ἐν Χιμάρᾳ ἐκθέτω Ἑμῖν σήμερον διὰ βραχέων τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν μου.

Ἐπί τινος λόφου ἐκ τῶν πολλῶν ἀντερεισμάτων τῶν Κερκυνίων ὄρεων συνωθεῖται σήμερον ἡ Χιμάρᾳ. Ἐκ βορρᾶ καὶ δυσμῶν νῦν ὑπὸ ἀποτόμων φαράγγων περιοριζόμενον τὸ χωρίον περιβάλλεται κατὰ τὰ ἄλλα σημεῖα ὑπὸ τείχους, ὅπερ ἀποτελοῦσιν οἱ ἀποκεκλεισμένοι ὑψηλοὶ τοῖχοι τῶν οἰκιῶν, αἵτινες αὐταὶ αὐταὶ ἐπέχουσι θέσιν ἰδίων πύργων. Ἐντὸς ἐτι οἱ στενοὶ καὶ σκολιοὶ δρόμοι, αἱ θολωταὶ πύλαι, δι' ὧν συγκοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, αἱ κεχωρισμένοι καὶ ἀποκεκλεισμένοι ἔξοδοι, παρέχουσι τὴν ὄψιν πόλεως, ἣτις πολλάκις εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κλεισθῇ ἐν ἑαυτῇ καὶ πολλάκις νάποκρούσῃ ἀγρίας καὶ ἐπιμόρους ἐπιθέσεις.

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὑπάρχον ὄχυρόν τῶν Χαόνων φρουρίον, ὅπερ ὁ Πλίνιος ὀνομάζει Χίμαιραν, ὄνομα διασωθὲν μέχρι σήμερον. Τοῦ φρουρίου τούτου λείψανα καταφανῆ καὶ νῦν ἐτι ὑπάρχουσιν ἐντὸς τοῦ χωρίου μεταξὺ τῶν οἰκιῶν, ὧν πλείσται εἶνε ἀμέσως ἐπὶ τοῦ τείχους ἐκτισμένοι. Τὸ τείχος εἶνε πολυγωνικοῦ ῥυθμοῦ ἐκ μεγάλων λίθων τελείως ἀλλήλοις συναρμοζόντων καὶ ὀλίγον κατὰ τὰς ἄρμαγὰς λελεασμένων, ὧν πλείστοι ἐκπεσόντες εἶνε διασκορπισμένοι ἀνά τὰς ὁδοὺς, καὶ περιθεεὶ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, εἰς πλείστα σημεῖα ὄρατόν ὄν. Εἶνε βέβαιον, ὅτι τὸ τείχος τοῦτο ἀνήκει εἰς ἑλληνικοὺς χρόνους, ὁ δὲ μικρὸς χώρος, ὃν περιβάλλει, δὲν ἀπετέλει βεβαίως ὀλόκληρον τὴν ἀρχαίαν πόλιν, ἀλλ' αὕτη ἐξετείνετο καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ μεσημβρινὴν κλιτῶν, ἐν καιρῷ δ' ἀνάγκης οἱ κάτοικοι ἐνεκλείοντο ἐντὸς τοῦ τείχους, ὅπερ πράγματι εἶνε λίαν ὄχυρόν.

Καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἀναφερομένη ἡ πόλις αὕτη παρέχει καὶ σήμερον τεκμήρια τῆς ὑπάρξεώς της ἀρχιτεκτονικὰ τινα συντρίμματα ἐντετειχισμένα ἐπὶ τῶν οἰκιῶν. Οὕτως ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παραστάδος παραθύρου τῆς οἰκίας Ἀναστασίου Λάμπρου εἶνε ἐντετειχισμένον τεμάχιον λίθου ἐκ κορωνίδος τοίχου, ἐφ' οὗ εἶνε ἀναγεγλυμμένος μαῖανδρος καὶ κάτωθεν ἄκανθος, τῆς ὁ καυλὸς λιγυρῶς ἐλισσόμενος περικλείει κάλυκας καὶ φύλλα· ἡ ἐργασία δὲν εἶνε ἐπιμελής, ἡ δὲ τέχνη ἴσως ἀρχαιοτέρα καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπὶ ἐτέρου παραθύρου εἶδον ἐντετειχισμένον μικρὸν ἡμικίονα λευκοῦ λίθου. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον τὸ ὄχυρόν της θέσεως ἔδωκεν εἰς αὐτὴν σπουδαιότητα. Ὁ Προκόπιος, λόγον ποιούμενος περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀναφέρει καὶ τὴν Χιμάρᾳν δυστυχῶς οὐδαμοῦ κατῳρθῶσα νῦν κα-

καλόφω λείψανα τῆς ἐπισκευῆς ταύτης, διότι τὰ σωζόμενα ἐρείπια οἰκιῶν, τειχῶν καὶ ἐκκλησιῶν εἶνε μετὰγενεστέρων χρόνων, ὅποτε ἡ Χιμάρα ἦτο καὶ ἔδρα ἐπισκοπῆς. Οὕτως εἶδον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἐπισκοπὴ ὑπέρθυρα ἡμικυκλικὰ ἐκ μαλακοῦ λίθου καὶ ἐπὶ ἄλλων πινάκια βόδια τῶν συνήθων.

Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις χωρίαις τῆς Χιμάρας λείψανα ἀρχαίων σώζονται, ἅτινα, ἂν καὶ εἶνε ἀσημαντα καὶ μικρὸν παρέχουσι τὸ διαφέρον, δεικνύουσιν ὅμως, ὅτι ἀρχαιότατα ὑπὸ Ἑλλήνων ἦτο κατοικημένη, ἢ χώρα αὕτη καὶ μέρος ἀπετέλει τῆς ἐλληνικῆς Ἡπείρου. Διότι καὶ βορείωτερον ἐστὶ ἔθρον τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀρχαῖοι, λέγοντες, ὅτι Ὁρικίαν δ' ὑπὲρ αἶαν ἐροῖσθαι Ἑλλάδος ἀρχή, ὅτλα δὴ πέραν τῆς Χιμάρας καὶ δὴ ὑπὲρ τὸν Ὀρικόν, πόλιν κειμένην κατὰ τὸν κόλπον τῆς Αὐλώνος (Πιστὰ λιμάνι), ἧς ἐρείπια σώζονται, ἐξετείνετο ἡ Ἑλλάς. Ἰχνη ἀρχαίου συνοικισμοῦ, ὡς εἶπομεν, ἐνταῦθα μνημονευτέα κἀτωθεν τοῦ χωρίου Δρυμάδες ἐν θέσει λεγομένη Μεγάλῃ Χώρα καὶ Κελάμι. Ἐκεῖ παρατηροῦνται ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐρείπια καὶ νεωτέρου ἰσως βλανείου, ὑπὸ Ἄννης Κομνηνῆς ἀναφερομένου, καὶ τάφοι ἔχουσιν εὐρέθη, ὧν οὐδένα ἠδυνήθην νὰ ἴδω.

Ἀλλὰ παρὰ τὸ χωρίον Πύλιουρι καὶ αὕτη ἡ τοπωνυμία ὑποδεικνύει τοὺς παρατηρηθέντας αὐτόθι τάφους. Οἱ κάτοικοι ὀνομάζουσι τὴν τοποθεσίαν ταύτην ἀλβανιστὶ «τράπ Γελλήνιτ», ὅτλα δὴ «τάφοι τῶν Ἑλλήνων». Πράγματι δὲ εἰς ἡμίσειαν ὄραν πρὸ τοῦ χωρίου εἰς τὸ τέλος ἐπιμήκους ὄροπεδίου μεταξὺ δύο βουνῶν διακρίνονται οἱ τάφοι οὗτοι, ὧν τινες ἀνασκαφέντες ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων παρέσχον διάφορα ἐλληνικὰ κτερίσματα. Ἐναντι τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐκ κεράμων ἀνευρισκομένων φαίνεται ὅτι ἦτο μικρὸς συνοικισμὸς, εἰς ὃν ἀνήκον οἱ τάφοι. Εἶνε δὲ ἅπαντες πλὴν ἐλαχίστων διὰ πλακῶν ἀκατεργάστων καὶ αὐτοφυῶν κατεσκευασμένοι καὶ τὸ γε νῦν ἔχον ἀκάλυπτοι, τῶν καλυπτηρίων πλακῶν ἰσως ἐκπεσούσων. Ἀνεσκάψαμεν δύο προχείως, ὧν εἰς εὐρέθη σεσυλημένος, ὁ δ' ἕτερος περιεῖχεν ὀστᾶ λίαν ἐφθαρμένα καὶ ἦν ἀσύλητος. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ εὐρέθη ῥωμαϊκὸν ληκύθιον σχεδὸν ἀκέραιον, λύχνος εἰς τεμάχια καὶ ὀστρακὰ τινὰ μικρῶν ἀγγείων ἀσημάτων. Πάντα φέρουσιν εὐτελὲς μέλαν γάνωμα. Κατὰ μήκος τοῦ νεκροῦ παρέκειτο λεπίς σιδηροῦ ἕξι-
 πους μετ' ἀποκεκρουμένης λαβῆς, λίαν κατωμένου (μήκος 0,60 περίπου), λεπίς σιδηροῦ ἐγχειριδίου (μήκος 0,15) καὶ αἰχμὴ δόρατος ὡσαύτως σιδηροῦ. Ἀπλὸν ἐκ τούτων εἶνε, ὅτι ὁ νεκρὸς ἦτο μαχητῆς τις μετασχίων πολλῶν ἀγώνων, ὅστις ταφείς ἔλαβε τὰ δοξάσματα αὐτὸν

ὅπλ.α. Δικαίως δὲ τις ἐνθυμούμενος (καὶ τὴν σημερινὴν ἀνδρείην τῶν κατοίκων ἀναμνήσκειται τοῦ στίχου τοῦ ἀρχαίου εἰς Πύρρον ἐπιγράμματος·

Αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαί.

Ἐκ τῶν συντεταγμένων κτερισμάτων φαίνεται ὅτι ὁ τάφος οὗτος ἀνέρχεται μέχρι τῆς I" π. Χ. ἐκατονταετηρίδος, εἰς ἣν καὶ πάντες οἱ αὐτόθι τάφοι πιθανώτατα ἀνήκουσιν. Ἡ κατασκευὴ αὐτῶν ἐν γένει εἶνε εὐτελής, καὶ πένιχρά, οὐδεμίᾳ δ' ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή φέρεται ἀνακαλυφθεῖσα ἐκεῖ ποῦ. Οὐχὶ ὀλιγώτερον διαφέροντα μνημεῖα τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Χιμάρας εἶνε καὶ τὰ ἔθιμα καὶ αἱ παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ γλωσσικά, ἅτινα παρέχουσιν ἰδίωμα σῶζον πλεῖστα τὰ ἀρχαιοπινῆ ἑλληνικὰ στοιχεῖα. Ἄξιοπερίεργος εἶνε ἡ ὁμοιότης τῶν γλωσσικῶν φαινομένων τοῦ ἰδιώματος πρὸς τὸ τῆς Μάνης, ἐξ οὗ ἡδύνατό τις νὰ εἰκόσῃ, ὅτι συμπαγῆς ἐκείθεν πληθυσμὸς, ἂν μὴ ὀλόκληρος ἀποικία, ἐνταῦθα ἐγκατεστάθη. Ἰδιαιζόντως δὲ χαρακτηριστικὸν εἶνε, ὅτι πᾶσαι σχεδὸν αἱ τοπωνυμῖαι εἶνε καθαρῶς ἑλληνικαί, ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οὐ μόνον οὐδαμῶς ἀλλότρια ἐθνικὰ στοιχεῖα συνανεμίγησαν μετὰ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν λείψανον οὐδὲ μακρινῆς ἐπιδράσεως αὐτόθι ὑποφαίνεται. Διότι ἐν ᾧ καθ' ἅπασαν τὴν Ἠπειρον καὶ λοιπὴν Ἑλλάδα ἀφθονώταται παρουσιάζονται αἱ σλαβικά ὀνομασίαι τόπων καὶ χωρίων, ἐνταῦθ' ἀξιοπαρατήρητος εἶνε ἡ ἀκραιφνῆς ἑλληνικότης αὐτῶν. Παραθέτω ἐνταῦθα ὀλίγα ἐκ πλείστων Αὐλατόρι (λόφος), Περιθῶρι (λόφος), Γωνία (ὄρμος), Κρωτήρι (ἀκρωτήριο), Παγὰ (μικρὰ κοιλάς ἐν ἡ πηγῇ τις), Ραχῶνες (μικρὰ ῥάχιδες βουνῶ), Μονή τῆς Ἀθάλης, Σκαλινίκη κτλ. Ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν τῆς Χιμάρας χεῖμαρρος λέγεται κατὰ τὰ διάφορα σημεῖα τοῦ μήκου του ἐκ τῶν ἐκβολῶν καὶ ἀνω Καστανέας, Μελισσονέα, Βῆσσα (πιθανῶς ἡ ἀρχαία λέξις βῆσσα=νάπη, ἐκ τῆς πολλῆς ἐκεῖ φυτείας), Κρανέα, Ἀπέλιστρα, Ἀνδρεχώρα. Ἀρκεῖτωσαν ταῦτα περὶ τοῦ θέματος, ὅπερ εἶνε ἄξιον ἰδίᾳ μελέτης.

Καὶ ὀπισθεν τῆς ὀροσειρᾶς τῶν Κεραυνίων ἐπὶ κορυφῶν λόφων παρατηρεῖ τις ἴχνη τειχῶν. Τούτων μνημονεύω τῶν πρὸ τοῦ ἀλθανοφώνου χωρίου Μπόρσι καμμένων ἐπὶ ὕψηλοῦ λόφου μεμονωμένου, δεσπόζοντος τῆς ἐκ τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν ὀπίσω χώραν εἰσόδου. Ἡ κορυφὴ αὐτοῦ ἐπιστέφεται νῦν ὑπὸ τείχους κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ μετὰ πολλῶν ἐρειπίων οἰκιῶν καὶ τζαμίου, ἐν ᾧ εἶνε ἐντετειχισμένα θραύσματά τινα μαρμάρου φέροντα ἀρχαίους τόμους καὶ ἀνήκοντα ἐπομένως εἰς ἀρχαῖα οἰκοδομήματα. Ἄλλ' ἐξωθεν τοῦ

τείχους τούτου σώζονται λείψανα ἀρχαίου ἐλληνικοῦ περιβόλου, διατηρουμένου ἐνικχοῦ καλῶς εἰς μήκος 10-15 μέτρων καὶ ὕψος 2-3 μ. Εἶνε τῆς συνήθους κατασκευῆς ἐκ πολυγωνικῶν λίθων μετὰ πλήρως συναρμοζουσῶν ἀρμογῶν.

Μεταξὺ τοῦ φρουρίου τούτου καὶ τοῦ χωρίου Πικέρνην ἐν θέσει καλουμένη Βόνια εἶδον ἐν τῇ ἀγρῇ κατοικοῦ τινὸς ἐκ Μπόρσι λείψανα ἡλίου βυζαντινῶν ἴσως γυρῶν καὶ κατωτέρω πλάκα μαρμάρου φέρουσαν γλυφάς. Ἡ πλάξ αὕτη ἦτο ἀρχιτεκτονικὸν μέλος βάσεως βήθρου μνημείου τινὸς βωμοῦ ἢ ναύσκου, καὶ μετρεῖ περίπου 1,50 μ. μήκος, 0,65 μ. πλάτος καὶ 0,30 μ. ὕψος. Εἶνε ἐντελῶς ἀποκεκρουμένη, μόνον δὲ κατὰ τὴν μίαν τῶν γωνιῶν σώζει τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἐπ' αὐτῆς ὑπάρχει εὐθεῖα ταινία, τῆς κάτω ἀνάγλυπτος πλοχμὸς καὶ ὑπὸ τούτον σειρά καρδιοσχίμων φύλλων λεσβίου κυματίου. Ἰσως κατωτέρω ὑπῆρχε καὶ ἀστράγαλος, ὡς συνήθως, ἀλλ' οὐδὲν ἔγχοσ αὐτοῦ νῦν φαίνεται, ἀποθραυσθέντος τοῦ μαρμάρου. Δὲν εἶνε δύσκολον γὰρ ἐννοήσῃ τις, ὅτι ἡ πλάξ αὕτη προδίδει τὴν ἐκεῖ που πλησίον ὑπαρξίν μνημείου, διότι τοιοῦτου μεγέθους ὄγκος θὰ ἦτο δύσκολον νὰ μετακινηθῆ εὐκόλως, βεβαίως δὲ τὸ μνημεῖον τοῦτο δὲν θὰ ἦτο μεμονωμένον. Παρ' ἑλας δ' ὅμως τὰς ἐρεῦνας μου οὐδὲν σημεῖον ἀρχαιότητος παρετήρησα αὐτόθι.

Υ.Γ.

Κατὰ μεταγενεστέραν ἐρευναν ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ πλάξ αὕτη προέρχεται ἐκ σαρκοφάγου, διότι αὐτόθι εὐρέθησαν ἐγκατεσπαρμένα τεμάχια μαρμάρου φέροντα τὴν αὐτὴν διακόσμησιν καὶ εἰκονίζοντα ἐν ἀναγλύφῳ παράστασιν Ἀμαζονομαχίας. Εἰ καὶ τὰ τεμάχια ταῦτα εἶνε μικρὰ συντρίμματτα, ὅμως διακρίνεται κεφαλὴ ἀνδρὸς θυμαστοῦ σχεδίου καὶ ἵππου τράχηλος ἀρίστης ἐργασίας, μαρτυρούσης, ὅτι τὸ ἔργον ἐξετελέσθη κατὰ ἐξοχον πρότυπον τῆς Δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τὰ τεμάχια ταῦτα μετηνέχθησαν νῦν εἰς τὸ μουσεῖον Κερκύρας.

Ἐπεταί δ' ἐνταῦθα ἡ ἐκθεσις τοῦ κ. Εὐαγγελίδου περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὀγχήσμου, εὐ τὴν θέσιν ὑποτίθενται καταλαμβάνοντες σήμερον οἱ Ἅγιοι Σαράντα.

Ἰνωσιτὸς εἶνε ὁ κατὰ τὸ τέλος τῶν Ἀκροκεραυνίων ὁρέων λιμὴν τῶν Ἁγίων Σαράντα, ὁ κατέχων τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ὀγχήσμου, τῆς σημαντικῆς λείψανα σωζόμενα ὑπὸ κλειστῶν παρετηρήθη-

σαν καὶ περιεγράφησαν. Ἰαυτὰ κατὰ τὸ πλείστον ἀνήκουσιν εἰς τοὺς
 ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους. Καὶ τῶν μὲν πρώτων ἄλλα τε
 καὶ ἰδίᾳ λειψάνα ψηφώματος ὀφείλω ἐνταῦθα νὰ γνωρίσω, οὐ παρα-
 τηρηθέντα τέως. Ὅπισθεν τῆς οἰκίας Μουσταφᾶ Δερβίση, σώζεται δά-
 πεδον ἐπεστρωμένον διὰ ψηφώματος οὐχὶ καλῶς διατηρούμενον καὶ
 μετροῦν ὀλιγώτερον τῶν 10 περίπου μέτρων. Διὰ μεγάλων κυβικῶν
 ψηφίδων κατασκευασμένον τὸ ψήφωμα εἰκονίζει ἡμικυκλικὰ φυλλοει-
 θῶς ἐσχηματισμένα ἐνάλληλα κοσμήματα δι' ἐρυθροῦ, λευκοῦ καὶ κυ-
 νομέλανος χρώματος ἐντὸς περιθεωρίου, ὅπερ περιέβαλλε τὸ ὄλον ψή-
 φωμα, καὶ παρίστησι τρίγωνα κατὰ σειρὰν κείμενα κατὰ μήκος.
 Καταφανὲς εἶνε, ὅτι τὸ ψήφωμα τοῦτο τῶν κοινοτάτων μετὰ τῶν συν-
 ἕθων κοσμημάτων ἄνευ πολλῆς ἐπιμελείας εἶνε συντεθειμένον, καὶ
 ἀνήκει εἰς τοὺς ἐσχάτους ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὡς καὶ τὰ εἰρηπία τῆς
 πόλεως, ἣς πολλὰ οἰκήματα μετὰ μεγάλου περιτόλου σώζονται ἱκα-
 νῶς. Σημειωτέον πρὸς τούτοις καὶ μικρὸν θέατρον ἢ ᾠδεῖον παρὰ τὴν
 θάλασσαν. Δι' ἐγγράφου πρὸς τὸν αὐτόθι διοικητικὸν ἐπίτροπον συν-
 ἔστησα τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ψηφιδωτοῦ διὰ περιφράξεως καὶ τὴν προ-
 φύλαξιν τῶν εἰρηπιῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν τειχῶν ἀπὸ τῶν διχμενόν-
 των ἐκεῖ ποιμνίων. Πραλείπων περὶ τῶν ἄλλων ἐνισχυοῦ σωζομένων
 καὶ γνωστῶν λειψάνων τῶν βυζαντινῶν ἰδίᾳ χρόνων, σημειῶ μόνον
 τὰ μεγαλοπρεπῆ εἰρηπία τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὕπερθεν τοῦ λιμέ-
 νος βουνοῦ βυζαντινοῦ ὁμωνύμου ναοῦ. Οὗτος εἶχε πιθανώτατα σχή-
 μα βασιλικῆς μετὰ τριῶν κατὰ μήκος ἀψίδων καὶ μεγάλης κόγχης
 ἐχούσης πέντε παράθυρα, οἷα ὑπάρχουσιν εἰς δύο σειρὰς ἄνω καὶ
 κάτω ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν. Μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ
 δευτέρας ἀψίδος κατὰ τὴν βορειᾶν ἐξωτερικὴν πλευρὰν ὑπάρχει ἡμι-
 κυκλικὴ ἐντομή, ἣτις δι' ἐξωτερικοῦ ἐτέρου ἡμικυκλικοῦ προσαρτή-
 ματος ἀπετέλει κυκλικὸν κτίσμα, οὐ ἐντὸς καὶ ἐν τῷ μέσῳ στρογγύ-
 λος στόλος ὑπεδάσταζε κλίμακα, δι' ἣς ἀνῆρχοντο εἰς τὴν γυναικω-
 νίτην πιθανῶς. Ἡ αὐτὴ ἡμικυκλικὴ κοιλότης ὑπάρχει κατ' ἀντιστοι-
 χίαν καὶ εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν οὐχὶ βεβαίως δι' ἄλλο τι ἢ τὴν συμ-
 μετρίαν. Τῆς ἐκκλησίας ταύτης σώζονται νῦν μόνον οἱ τοῖχοι εἰς ἱκα-
 νὸν ὕψος, οὐδὲν δὲ μέρος τῆς στέγης, ἣτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
 ἦτο ἀπλή σχηματσοειδής. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ βορειᾶν πλευρὰν
 σώζει διάζωμα, ἐφ' οὗ δι' ἐντετειχισμένων κεραμίων ἀναγινώσκειται ἡ
 ἐξῆς ἐπιγραφή:

+ ΚΕ ΒΟΗΘΙ ΤΗ ΔΟΥΛΗ.....* (ἀνατολ. πλευρά)
 ..ΚΕ ΒΟΗΘΙ ΤΗ ΔΟΥΛΗ... ΚΕ..ΥΝΒΟΙΗΘΙ ΤΗ ΔΟΥΛΗ
 Η ΣΟΥ... ΟΕΣ ... + ΚΕ ΒΟΗΘΙ ...
 Ι (ΤΗ ΔΟΥΛΗ) ΣΟΥ Μ... (βορείκ πλευρά)

Μόνον τὰ γράμματα ταῦτα σώζονται, καὶ περαιτέρω δὲ ὑπάρχον ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, ἀλλὰ νῦν ἐξέπεσον. Τὸ σχῆμα τῆς ἐκκλησίας, ἡ οἰκοδομία καὶ ἡ διὰ τῶν κεραμίων ἐπιγραφὴ δηλοῦσιν ἱκανῆν ἀρχαιότητά αὐτῆς.

Ταῦτα περὶ Ὀγγήσμου καὶ τοῦ βυζαντικοῦ Ἀγγιάσμου.

Ἡ δὲ περὶ τοῦ Τεπελενίου καὶ τῶν ἐν τῇ περιχώρῳ αὐτοῦ ἀρχαιοτήτων ἔχθεσις ἔχει ὡδε·

Τὸ Τεπελένιον, κείμενον περίπου κατὰ τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Ἀφίου καὶ Δρόνου, προβάλλει ὡς ἀκρωτήριον εἰς τὴν κοιλάδα καὶ οὕτως ἀποτελεῖ ἐπίκαιρον ὄχυρόν σημεῖον διὰ ὃ Ἀλῆς Πασσᾶς δι' ὄχυροῦ τείχους περιέβαλεν αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότερον ἐτι εἶχεν ὄχυρωθῆ τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ σώζεται τετραγώνος περίπου περίβολος, ἔχων κατὰ τὴν Β. καὶ τὴν Δ. γωνίαν ἀνὰ ἓνα κυκλικὸν πύργον. Εἶνε ἐκτισμένους διὰ λίθων περιβεβλημένων κατὰ τοὺς ἄκρους ὑπὸ ὀπτῶν πλίνθων κατὰ τὴν συνήθη τῶν Βυζαντινῶν τειχοδομίαν. Ἰχνη τῆς τειχοδομίας ταύτης σώζονται κυρίως κατὰ τὸν πύργον τῆς Β. γωνίας καὶ ἀριστερὰ τούτου ἐπὶ τινος πύλης καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα· τὸ δὲ λοιπὸν μέρος ἔχει ἐπισκευασθῆ βραδύτερον, πιθανῶς δὲ ἀρχαιότερον τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντικῶν ἐτι χρόνων εἶχεν ἱκανῆν σπουδαιότητα ἡ θέσις αὕτη, ἤτις τοσοῦτον διαδόχτος ἐγένετο εἶτα διὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.

Ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ὀσμάν Γιάσκο εὑρον καὶ ἀνεπίγραφον λίθον, ὃν οὗτος εἶχε μετακομίσει ἐκ Καλυδατσίου, χωρίου πέραν τοῦ Ἀφίου, σώζοντος ἀρχαία ἐρείπια. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ τετραγώνου πωρολίθου ὕψους 0,32, πλάτους 0,39, πάχους 0,18 ἄνω καὶ κάτω ἀποκεκρουμένου εἶνε λίαν ἑλλιπής, καθόσον, ἀπολεπισθείσης τῆς ἐπιφανείας ἰδίᾳ κατὰ τὴν δεξιάν πλευράν, ὀλίγα γράμματα σώζει ἀποτελοῦντα ὀνόματα. Δυστυχῶς δὲν ἐγένετο δυνατόν εἰς ἐμὲ νάναγνώσω ἐπαρκῶς αὐτήν, ὥστε εἶνέ μοι ἀδύηλον τὸ περιεχόμενον. Ἀναγινώσκονται δὲ δέκα στίχοι διὰ γραμμάτων ἐπὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων κεχαραγμένων·

Μ Μ
Υ Χ Ο Σ Φ
Λ Ω Ν Ι Δ Α Σ Π Ρ Α
Π Ο Γ Ρ Α Μ Μ Α
Ν Τ Ι Μ Α Χ Ο Υ
Ν Τ Ι Γ Ε Ν Ε
Κ Ο Λ Α Ο Υ Τ Ο
Ν Μ Α Π Ε Ρ Ι Γ
Ν Τ Ο Σ Κ Α Ι Π Ο Ι Η Σ
Ι Α Ν Τ Ε Λ Ι Κ Ο

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶνε ἡ ἀναύρεσις τῆς ἐνεπιγράφου ἀναγλύφου στήλης, περὶ τῆς ἐπιγραφῆσιν ἴδη, ὀλίγας λέξεις. Ἄβτι, εὐρέθη ἐντὸς τουρκικοῦ μνημείου ἀποκειμένη, ὑπὸ τοῦ ἐφέδρου ὑπολοχαγῶν κ. Σοφ. Σοφιανοῦ καὶ τῆ ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ διαφυλάχθη, καὶ μετηνέχθη εἰς Τεπελένιον. Εἶνε στήλη, ἐκ λευκοῦ ἀσβεστολίθου, ὅστις ἐκ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν ἐπηρεισῶν ἐκαλύφθη, κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν ὑπὸ λεπτοῦ ἐρυθροῦ ἐπιπάγου. Ἡ στήλη ὕψους 0,82, πλάτους 0,21—0,24 καὶ πάχους 0,10 φέρει ἄνω κορωνίδα μετὰ κυματίου, κατὰ τὸ μέσον δὲ περίπου ἀνάγλυπτον τὰύρον καὶ ἄνωθε τούτου καὶ ἐπὶ τῆς κορωνίδος ἐπιγραφὴν. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ταύρου εἶνε λίαν ἐφθαρμένη, ἡ δὲ ἐργασία οὐχὶ λίαν ἐπιμελής. Ἀλλὰ σημαντικὴ εἶνε ἡ ἐπιγραφή. Εἶνε ὀκτὼ στίχοι, ὧν οἱ τρεῖς ἐπὶ τῆς κορωνίδος, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπὶ τῆς στήλης. Ὁ πρῶτος στίχος ἔχει ὄνομα, ὁ δεῦτερος **ΞΕΝΩΝ ΛΥΚΙΣΤΟΥ**, ὁ τρίτος ὄνομα, ὁ δὲ τέταρτος καὶ ἐξῆς τάδε:

Ν Ι Κ Α Ν Ο Σ
Φ Ι Λ Ι Σ Σ Τ Ο Υ
Κ Α Ι Τ Ο Κ Ο Ι Ν Ο Ν Τ Ω Ν
Σ Υ Γ Γ Ο Ν Ω Ν
Π Ο Σ Ε Ι Δ Ω Ν Ι Ε Υ Χ Α Ν

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ λίθου εἶνε λίαν ἐφθαρμένη, δυσκολωτάτη, ὅ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς.

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται, ἡ διαλεκτικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ εἶνε σπουδαία ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Πρῶτον γνωρίζει ἡμῖν τὴν ὑπαρξὴν ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ ἄλλου τινὸς θεοῦ, εἰς ὃν εἶχεν ἀναστῆθαι, ἡ στήλη.

Ἐπειτα δὲ μανθάνομεν ἐξ αὐτῆς, ὅτι κατοίκει ἐκεῖ πού λαός τις τῶν Συγγόνων, ὅστις εἶχε πολιτείαν δημοκρατουμένην. Ἴσως μάλιστα τὰ ἐν ἀρχῇ ἀναφερόμενα ὀνόματα εἶνε τὰ τῶν ἀρχόντων ἢ προστατῶν, ὡς ἐλέγοντο ἐν Ἠπείρῳ, τοῦ κοινοῦ αὐτῶν. Καὶ τὸν μὲν λαόν

τούτον δὲν δύναμαι νὰ ταυτίσω μετὰ τινος ἡπειρωτικοῦ, μὴ ἔχων ἐνταῦθα τὰ ἀναγκαῖα βοηθήματα, ἀλλὰ πάντως οὗτος θὰ ἦτο περὶ τὰ χωρία ταῦτα. Εἰς ἀπόστασιν δ' ἐλάσσονα τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τῆς στήλης εἶδον καὶ ἀρχαίαν ἀκρόπολιν ἐλληνικῶν χρόνων. Ἀνωθεν τοῦ χωρίου Δούκαϊ ἐπὶ λόφου Κιουτέζα ἰαλδανιστὶ Μικρὸν φραγμένον διακρίνονται ἔχνη τοῦ περιβόλου πολυγωνικοῦ τείχους ἰδίᾳ κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ νοτιᾶν πλευρὰν. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἀπίθανον ἐντεῦθεν νὰ μετεκομίσθη ἡ στήλη αὕτη, ἀποτελοῦσα μέρος τῶν ἀναθημάτων ἱεροῦ τινος τῆς πόλεως ταύτης. Δυστυχῶς παρ' ἔλας τὰς ἐρεῦνας μου δὲν ἐγένετο δυνατόν νὰ ἀνευρεθῇ τὸ ἱερόν τοῦτο, ὅπερ πλείστα θὰ παρεῖχεν ἡμῖν τὰ ἐνδιαφέροντα.

Οἱ δὲ κάτωθι τῆς Σαλιαρῆς λεγόμενοι ἀρχαῖοι τάφοι παρὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸ σχῆμα, ὁμοιάζον τοῖς ἐλληνικοῖς, εἶνε χρόνων χριστιανικῶν, ὡς ἐπέισθην ἀνασκάψας δύο αὐτῶν.

Ἐκ τῶν περὶ τὸ Τεπελένιον μνησίας ἀξία εἶνε τὰ ἐρείπια ἀρχαίου τείχους παρὰ τὴν Λέκλην ἐπὶ ὑψώματος ὀνομαζομένου Ταξιάρχη. Τὸ τεῖχος τοῦτο κατασκευασμένον κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα διήκει πρὸς τὰ κάτω, ἀκολουθοῦν φυσικὸν βραχῶδες ὑψωμα ἴσως μέχρι τοῦ ποταμοῦ.

Ἐν τῷ προσεχεῖ τεύχει τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμωνος θέλωμεν δημοσιεύσει τὰς ἐκθέσεις τοῦ κ. Εὐαγγελίδου περὶ Φοινίκης, περὶ τῶν ἀρχαίων τοῦ Λαμπόβου καὶ τῆς Σαρακίνιστας, περὶ τῆς μονῆς Κοκαμέας καὶ ἀρχαίου χειρογράφου Εὐαγγελίου καὶ περὶ τῆς βυζαντιακῆς ἐκκλησίας τοῦ Μεσοποτάμου, ὡς καὶ τὰ πορίσματα περαιτέρων αὐτοῦ ἐρευνῶν γενησομένων ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ.